

Ryöstettyjä kalloja ja muita myyviä otsikkoja. Suomalaismedian tapa käsitellä Gustaf Retziusta ja suomalaiskallojen palautusprosessia Ruotsista

Puheenvuoro

Juho Pekkarinen

Johdanto

Tieteellä ja tutkimuksilla on tyypillisesti vaikeaa tavoittaa akateemisen maailman ulkopuolista yleisöä, vaikka tiedeviestintään ja tutkimuksen popularisointiin käytetään paljon aikaa ja resursseja. On tavanomaisempaa, että lehdistötiedote jää toimittajan pöydälle ja kirjoitettu blogiteksti löytää vain muutaman lukijan, kuin että tutkimus saisi kunnolla mediatilaa tai herättäisi laajempaa keskustelua. Nykyisessä informaatiotulvassa tutkijoiden tarkkaan muotoillut ja tasapainotetut näkemykset jäävät tiktokkien ja päivänpolttavien uutisaiheiden jalkoihin, ellei uudesta tutkimustuloksesta satuta toimituksessa keksimään mullistavaa otsikkoa, jossa löydöksen merkitystä on tahallisesti tai tahattomasti liioiteltu klikkien toivossa.

Toisaalta useimmista muista tieteenaloista poiketen historiantutkimus on tieteellisinä julkaisuinaakin suhteellisen helposti ymmärrettävää tavalliselle lukijalle ja historia-aiheisia tietokirjoja kustannetaan runsaasti. Utismedia julkaisee tottuneesti historiaa käsitteleviä juttuja ja esimerkiksi paikallislehtien on helpompi löytää lukijoitansa kiinnostavia aiheita historiasta kuin muilta tieteenaloilta. Tämän positiivisen lähtökohdan kääntöpuolena on kuitenkin se, että jokin aihe saattaa päästä julkisuudessa niin hyvään vauhtiin, että akateemisen historiantutkijan tekisi mieli painaa jarrua.

Omalla kohdallani tällainen tapaus sattui aloitettuani vuonna 2020 väitöstutkimukseni, jossa käsitelin suomalaisia tutkineita ulkomaalaisia tutkijoita 1800-luvun lopulla (Pekkarinen 2023). Jo pari vuotta aikaisemmin Ruotsissa ja Suomessa oli alkanut keskustelu Karoliinisen instituutin (KI) kokoelmissa olevista suomalaisista pääkalloista, joita vaadittiin palautettavaksi Suomeen. Aihepiiri kiinnosti laajasti suomalaisia, mutta itse seurasin uutisointia ja yleistä keskustelua myös hieman toisesta näkökulmasta. Mediamylllyn keskiössä ollut ruotsalainen lääketieteilijä ja antropologi

Gustaf Retzius (1842–1919), joka vuonna 1873 teki kahden maanmiehensä kanssa tieteellisen matkan Suomeen ja vei mukanaan Ruotsiin kymmeniä kaivamiaan suomalaisia pääkalloja, oli yksi niistä henkilöstä, joita erityisesti tarkastelin väitöstutkimuksessani. Perehtyessäni tarkemmin Retziukseen ja hänen tutkimuksiinsa suomalaisista, koin, että uutismedian kuva hänestä oli varsin erilainen kuin minulla tutkijana.

Tämän puheenvuoron taustalla on henkilökohtainen tarpeeni käsittää tämän epäsuhtauden taustoja ja ilmenemistapoja, mutta suomalaisen median tapa käsitellä Retziusta ja kallonpalautusasiaa toimii myös erinomaisena tapaustutkimuksena ymmärtääksemme paremmin median ja historiatieteen suhdetta sekä sitä, miten historiaa hyödynnetään tutkijoiden, median, poliitikkojen, aktivistien ja laajemman yleisön toimesta. Näin tämä puheenvuoro tuo panoksensa laajempaan tieteelliseen keskusteluun historian käytöstä eri yhteyksissä (Grönholm & Nyysönen 2022; Blåfield 2016; Kalela 2012; Rantala & Ahonen 2015; Torsti 2012).

Vaikka Ruotsissa säilytetyt suomalaiskallot ovat olleet monin tavoin esillä, rajoitan tarkasteluni pääosin verkosta löytyviin uutismedioihin, jotka seurasivat kallojen palauttamisen prosessia. Aineistossani on mukana Ruotsin yleisradion suomenkielisen kanavan (silloinen *Sisuradio*, nykyinen *Sveriges Radio Finska*) tekemiä uutisia, koska tapahtumaketjun liikkeellepanevana voimana olivat ruotsinsuomalaiset aktivistit, jotka ensimmäisenä lähtivät vaatimaan kallojen palautusta. Päähuomio on kuitenkin valtakunnallisten suomalaismedioiden (*Aamulehti*, *Helsingin Sanomat*, *Iltalehti*, *Iltasanomat*, *Maaseudun tulevaisuus*, *Suomen Kuvalehti*, *Yle*) sekä parin relevantin paikallislehden (*Sydän-Hämeen Lehti*, *Tamperelainen*) kirjoittamissa artikkeleista.

Käyn tässä puheenvuorossa ensin lyhyesti läpi kallonpalautusprosessiin liittyviä keskeisiä tapahtumia ja kronologiaa. Sen jälkeen pohdin, mistä mediassa esiintyneet virheelliset väittämät mielestäni johtuivat ja missä määrin toimittajat hyödyntävät asiantuntijoita ja olemassa olevaa tutkimusta. Sitten tarkastelen, mitä aihepiirin kannalta relevantteja asioita ja konteksteja media ei osannut tuoda esiin ja toisaalta myös niitä uutisia, joissa toimittajat onnistuivat löytämään mielekkäitä tarkastelukulmia. Journalistit eivät ole toimineet kuitenkaan tyhjiössä, vaan uutisoinnin taustalla on usein ollut poliitikkojen ja aktivistien aktiivisuus, joten tuon esille heidänkin merkityksensä. Päätän puheenvuoron pohdintoihin ja itsereflektioon siitä, mikä on tutkijoiden velvollisuus ja mahdollisuus ottaa osaa tällaiseen yhteiskunnalliseen keskusteluun.

Kallojenpalauttamisprosessin vaiheet

Vuonna 1873 ruotsalainen lääketieteilijä Gustaf Retzius vei mukanaan Ruotsiin kymmeniä suomalaisia kalloja, jotka päätyivät Karoliinisen instituutin (KI) kokoelmiin yli sadaksi vuodeksi. Ihmisjäänteiden käyttö tutkimusaineistona oli tuohon aikaan tyyppillistä ja niihin liittyvä tutkimuseettinen pohdiskelu kehittyi verkkaisesti. Natsi-Saksa ja toisen maailmansodan jälkipyykki veivät pitkälti pohjan rotutieteellisiltä tutkimuksilta, mutta eri instituuttien kokoelmissa olevia ihmisjäänteitä ei pidetty ongelmana, vaikkei niitä enää aktiivisesti hyödynnetty tutkimuksissa. 1900-luvun lopulla ja erityisesti 2000-luvulla keskustelu ihmisjäänteiden käytöstä tieteessä sekä

varastoissa olevien kokoelmien kohtalosta on kuitenkin saanut uusia muotoja. On alettu yhä laajemmin ymmärtää, että useimmat kokoelmiin päätyneet kallot ja luut on kerätty ilman niiden yhteisöjen suostumusta, joiden esivanhempia nämä ihmiset ovat olleet. Tämä on koskettanut erityisesti alkuperäiskansoja, kuten Australian aboriginaaleja, Amerikan alkuperäisasukkaita ja Pohjoismaissa saamelaisia.

Myös Ruotsissa alettiin keskustella 2000-luvulla aiempaa enemmän maan tutkijoiden ja tiedeyhteisön roolista rotutieteen saralla. Tällöin muiden tutkijoiden ohella luupin alle joutuivat fyysisistä antropologiaa harjoittaneet Anders Retzius (1796–1860) ja hänen poikansa Gustaf Retzius, joka on johtanut muun muassa heidän mukaansa nimettyjen rakennusten ja katujen uudelleennimeämiseen (Andersson 2021). Esimerkiksi ruotsinsuomalaiset nostivat 2010-luvulla esiin, että KI:n kokoelmissa oli edelleen suomalaisten ihmisten jäännöksiä (Vuonokari 2015a, 2015b & 2015c). Ruotsalainen rotutiede ei ollut esittänyt suomalaisia erityisen edullisessa valossa ja monet suomalaistaustaiset kokivatkin, että heidän Ruotsissa kokemansa syrjintä ja julkisen tuen vähyys johtui osaltaan näistä vuosikymmeniä vanhoista rotutieteellisistä näkemyksistä (Vuonokari 2018).

Tämä keskustelu hyppäsi Pohjanlahden yli vuonna 2018, jolloin *Iltalehti* uutisoi ruotsinsuomalaisten aktivistien vaatimuksista, että KI:n tulisi palauttaa suomalaisten jäänteet takaisin Suomeen. Retziuksen ei voi sanoa olleen tätä ennen suomalaisille täysin tuntematon, sillä häntä oli tarkasteltu osana aatehistoriallisia katsauksia suomalaisiin kohdistuneesta rotutieteellisestä tutkimuksesta (Kemiläinen 1993; Kemiläinen 1998; Isaksson 2001). Lisäksi kulttuuriantropologi Tapio Tamminen käsitteli Retziusta Tieto Finlandian voittaneessa teoksessaan *Kansankodin pimeämpi puoli* (2015). Voidaan kuitenkin sanoa, että aktivistien näkyvät vaatimukset ja niistä uutisointi Suomessa toi Retziuksen ja suomalaiskallot aivan uudella tavalla yleiseen tietämykseen.

Jo heti tämän kallonpalautusprosessin alkuvaiheessa tuli esiin KI:n hankaluus tai haluttomuus edistää kallojen palauttamista, joka tulisi aihepiirinä toistumaan aihepiirin uutisoinnissa vuosien ajan. *Iltalehdessä* kirjoitettiin 8.12.2018, että ”Karoliininen instituutti ei luovu suomalaisten haudoista ryöstetyistä kalloista, vaikka muille maille palautuksia on tehty” (Kunnas 2018b) ja *Sisuradio* uutisoi 18.12.2018, ettei KI voi palauttaa ihmisjäänteitä ruotsinsuomalaisten aktivistien kaltaiselle yksityiselle taholle vaan prosessi vaatii virallisen vastaanottajan (Vuonokari 2018). Tällainen toimija löytyikin Pälkäneen seurakunnasta ja etenkin kirkkoherra Jari Kemppaisesta, jota tulevana vuosina haastateltiin taajaan kallonpalautukseen liittyen. Kemppaisen ja pälkäneläisten aktiivisuus selittyy pitkälti sillä, että suurin osa Retziuksen viemistä kalloista oli kaivettu juuri Pälkäneeltä. Muilta paikkakunnilta, joissa Retzius oli kaivauksia tehnyt, ei noussut ketään yhtä näkyvästi ajamaan tätä asiaa.

Pälkäneen seurakunnan lähdettyä mukaan virallisena tahona, KI ryhtyi selvittämään kallojen palautusprosessia. Hankaluudeksi nousi kuitenkin se, ettei instituutilla ollut valmista toimintamallia vastaavanlaisten tilanteiden varalle ja kallojen palautuksella Suomeen nähtiin olevan merkitystä ennakkotapauksena. Ihmisjäänteitä oli toki palautettu aiemmin eri alkuperäiskansoille, joilla ei ollut omaa valtiota, mutta

suomalaiset valtiollisena kansana nähtiin jo eri tason toimijana. Siksi KI painotti, että Ruotsin valtion olisi parasta tehdä palautusratkaisu (Harju 2019).

Kalloasia eteni alkuvuodesta 2019 Suomen hallituksen tietoon ja opetus- ja kulttuuriministeriössä järjestettiin asiasta kokous. Nopean ratkaisun sijasta alkoi vuosien mittainen kafkamainen limbo, jonka aikana prosessi ei merkittävästi edennyt. Pian tämän kokouksen jälkeen Suomessa vaihtui hallitus ja seuraavana vuonna huomion vei maailman laajuinen koronapandemia. Ruotsissa puolestaan valtioratkaisu ja KI sysäsivät vastuuta palautuspäätöstä toisilleen. Kansanedustaja Pauli Kiuru (kok.) kunnostautui pitämällä aihetta yllä eduskunnassa tehden kallonpalautukseen liittyen yhteensä neljä kirjallista kysymystä, joskin näistä huolimatta heinäkuussa 2022 virallista palautuspyyntöä vasta valmisteltiin ministeriössä.

Kallonpalautusta monimutkaistivat sen edellä mainittu merkitys ennakkotapauksena KI:lle, tarve kartoittaa, mitkä kallostitiivit instituutin kokoelmissa olivat Suomesta, ja se mitä suomalaisjäänteille tehdään palautuksen jälkeen. Asia otti merkittävän askeleen eteenpäin KI:n esitettyä lokakuussa 2022 Ruotsin hallitukselle suomalaisten kallojen palauttamisesta vuoden 2023 aikana (Punkari 2022). Silti mitään merkittävää ei tapahtunut vuoden 2023 loppuun mennessä, mahdollisesti johtuen eduskuntavaaleista ja hallituksen vaihtumisesta Suomessa, ja vasta helmikuussa 2024 uutisoitiin siitä, että kallostitiivit olisivat palautumassa keväällä (Peltola 2024). Lopulta kallostitiivit tulivat Ruotsista vasta elokuussa, jolloin niistä Suomessa otettiin näytteitä myöhempiä tutkimuksia varten (Kykkänen 2024b). Syyskuussa Pälkäneellä pidettiin aiheeseen liittyvä seminaari ja laskettiin paikkakunnalta 151 vuotta aikaisemmin vietyjä takaisin kirkkomaahan (Ellilä 2024; Mustonen 2024a & 2024b). Seuraavina kuukausina muutkin seurakunnat pääsivät hautaamaan palautettuja ihmisjäänteitä (Karvinen 2024; Koponen 2024; STT 2025).

Suomalaismedia intoutuu kalloista

Miten suomalainen media sitten käsitteli aihepiiriä prosessiin kuluneen kuuden vuoden aikana? Ruotsinsuomalaiset aktivistit nostivat jo heti alussa esiin narratiivin, jonka pohjalta tulkinat Retziuksesta pitkälti rakentuivat: suomalaisten kalloja kerättiin rotututkimuksia varten, joiden perimmäinen tarkoitus oli osoittaa ruotsalaisten paremmuus. Suomessa tämä näkemys oli varsin helppo omaksua, sillä jo 1800-luvun fennomaanien historiankirjoitus oli Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen (1830–1903) johdolla rakentanut kansallista kertomusta ruotsalaisten sortamista suomalaisista, jota suomalainen historiaopetus sittemmin iskosti lapsiin usean sukupolven ajan (Ahonen 2017; Mylly 2002, 164–178, 251–252; Wassholm 2008).

Ruotsalainen rotutiede oli tullut suomalaisille tutuksi erityisesti Tapio Tammisen teoksen *Kansankodin pimeämpi puoli* myötä. Ensimmäinen löytämäni maininta Gustaf Retziuksesta 2000-luvun suomalaislehdissä onkin arvio Tammisen tietokirjasta, jossa arvioitsija erikseen nostaa Retziuksen tieteellisen näkemyksen suomalaisista: ”Johtopäätös oli selvä: suomalaiset ovat heikompaa lajia kuin ruotsalaiset.” (Nieminen 2015). Suomalaisten toimittajien oli helppo tukeutua tähän tulkintaan Retziuksesta ja monissa lehtiartikkelissa hänen tutkimuksensa kiteytetäänkin seuraavan tyyllisin väittein: ”Gustaf Retzius halusi tutkimuksellaan osoittaa todeksi teoriansa siitä, etteivät

suomalaiset ole samaa puhdasrotuista alkuperää kuin muut skandinaavit.” (Salovaara 2024).

Toimittajien valitsemat näkökulmat korostuvat myös yksittäisissä sanavalinnoissa, kuten siinä miten kuvataan tapaa, jolla Retzius sai kallot käsiinsä. Neutraalein tapa oli muotoilla, että Retzius *vei* kallot Ruotsiin tai *kaivoi* kallot Suomesta. On täysin ristiriidatonta, että Retzius tosiaankin vei kallot Ruotsiin, ja että kallot tyypillisesti kaivettiin maasta. Tämä ei kuitenkaan esitystapana riittänyt kaikille toimittajille, vaan Retziuksen nähtiin tyypillisemmin *anastaneen*, *varastaneen*, *ryöstäneen* tai *ryövänneen* kallot. Jopa presidentti Niinistö intoutui kutsumaan Retziuksen toimintaa *haudanhäpäisyksi* (Nummelin 2019). Niinistön sanavalinta noteerattiin myös Ruotsissa, jossa ne ihmetyttivät KI:n anatomisen kokoelman hallinnoijaa Olof Ljungströmiä, joka kysyi tästä häntä haastatelleelta suomalaistoimittajalta: ”Puhuiko hän haudanhäpäisystä? Tiesikö presidentti, mistä puhui, vai oliko siinä toimittajan tulkintaa?” (Sippola 2021).

Osa toimittajista osasi lähestyä tätä aihepiiriä kunnioittavasti ja tasapuolisesti, mutta koska kallojen keräilystä ja rotututkimuksista on helppo löytää makaabereja piirteitä, osa journalisteista heittäytyi elostelemaan aiheella. *Iltalehden* toimittajan 8.12.2018 päivätty artikkeli on itsessäänkin merkittävä, sillä se oli ensimmäisiä, ellei jopa ensimmäinen uutiskirjoitus, joka toi Retziuksen ja suomalaiskallot osaksi julkista keskustelua Suomessa. Kirjoittajalla on tällöin ollut merkittävä asema vaikuttaa siihen, mistä näkökulmista teemaa alettaisiin käsitellä. Artikkelin aloitus antaakin selkeän kuvan, miten toimittaja halusi kehystää Retziuksen ja hänen tutkimuksensa:

Eletään kesää 1873. Ruotsin arvostetuimpiin akateemikkoihin kuuluva **Gustaf Retzius** seuraa kuusikon suojissa, kun saattoväki laskee arkkua hautaan suomalaispitäjän kirkkomaalla.

Myöhemmin illalla tämä Karoliinisen instituutin dosentti ja ruotsalaisen rotututkimuksen keskeisin hahmo palaa paikalle kahden tutkijakollegansa kanssa. Alkaa makaaberi operaatio: miehet ryhtyvät kaivamaan hautaa auki.

Erään kuvauksen mukaan jopa Retzius itse olisi lapion varressa. (Kunnas 2018a.)

Ottaen huomioon, että Retziuksen retki ja kaivetut kallot olivat varsin unohtunut aihepiiri Suomessa, herää kysymys siitä, kenen kertoma tämä kuvaus on. Tunteita herättävä kertomus on myös vahvasti ristiriidassa sen kanssa, mitä ruotsalaistutkijoiden metodeista tiedetään: he etsivät kaivauksillaan mahdollisimman vanhoja jäänteitä hautasaarista ja hylätyiltä hautuumailta. Lisäksi tuolloin eläneitä suomalaisia päästiin helposti tutkimaan myös eläviltä ihmisiltä otetuilla mittauksilla, joita Retzius kumppaneineen teki paljon. Tuleekin väkisin mieleen, onko toimittaja halunnut narratiivista fiktiota hyödyntäen tuoda lisäväriä tekstiin? Lähteensä mainitsemalla toimittaja olisi välttynyt näiltä spekulatioilta, jotka *Aamulehden* entisen toimittajan Matti Kuuselan sepitekohun jälkeen ovat ainakin itselläni uudella tavalla mielessä.

Tällaisten virheellisten ja jopa valheellisten kertomusten merkitys näkyy siinä, etteivät ne tuppaa jäämään vain ilmestymisajankohtaansa, vaan vuonna 2024 toinen *Iltalehden* toimittaja toisti samaisen anekdootin: ”Erään kuvauksen mukaan Retzius itse olisi ollut lapion varressa kaivamassa suomalaishautoja auki.” (Nurila 2024). Toimittajia ei voi kieltää tekemästä omia tulkintojaan, mutta lehdistöä tutkineen sosiologi Horst Pöttkerin ohje median historian käytölle olisi ollut tässä paikallaan:

[I]nterpretations are unavoidable in historical journalism, too, but the more scientists and journalists – usually in good faith – profess to keep to the facts without adding any subjective ingredients, the less such interpretations can be criticised and discussed. (Pöttker 2011, 532).

Retziuksen tutkimuksen taustojen ymmärtäminen ja kontekstualisointi on ollut haastavaa monille toimittajille, ja aiheetta on tyypillisesti valaistu kertomalla yleisemmin 1800-luvun ja 1900-luvun alun rotututkimuksesta. Tämä on lähtökohtana ongelmallinen, koska rotututkimus laajuudessaan kattaa kallonkyhmyistä kiinnostuneet frenologit, anatomisista lähtökohdista tutkimusta tehneet lääkärit, mittauksia vieroksuneet rotuteoreetikot ja rotuhygienian, josta päästäänkin aina Natsi-Saksan harjoittamaan äärimmäiseen rotupolitiikkaan. Retziuksen oma tutkimus onkin usein mediassa asetettu rotutieteen kaikista vastenmielisimpien näkemysten rinnalle, jolloin lukijan on helppo nähdä hänetkin samassa valossa. On kiistatonta, että hän toimi yhtenä myöhempien ruotsalaisten rotubiologiien esikuvana, mutta Retzius itse otti kuitenkin etäisyyttä rotuhygieeniseen liikkeeseen, jonka katsoi sotkevan puhdasta tiedettä päämääriin, jotka haiskahtivat lahkolaisuudelta (Tamminen 2015, 84). *Iltalehden* toimittajan kuva, että ”Retziuksen näkemysten on katsottu luoneen pitkäksi aikaa pohjan rotubiologiselle ja -hygieniselle [sic] ajattelulle, joka heijastui myös Suomeen tuhansien naisten sterilointina aina vuoteen 1970 asti, jolloin pakkosterilointilaki lakkautettiin” (Kunnas 2019), on siis Retziuksen syntilistan liioittelua.

Gustaf Retziuksesta tehtyjä tulkintoja on entisestään vaikeuttanut se, ettei hän ollut perheessään ainoa rotutieteestä kiinnostunut. Hänen isänsä Anders Retzius oli yksi aikansa kuuluisimmista rotututkijoista ja kehitti kalloindeksin, jonka mukaan ihmisryhmiä luokiteltiin pitkä- ja lyhytkalloisiksi. Monissa uutisartikkeleissa Retziukset on niputettu yhteen ja Gustaf esitetään isänsä työn jatkajana. Ongelmalliseksi tämän tekee se, että vaikka Gustaf Retzius käytti monia isänsä metodeja, jotka oli omaksuttu osaksi rotututkimuksen valtavirtaa, hän ei ollut yhtä kiinnostunut rotuhierarkioista kuin Anders Retzius. Tulkinnoissaan paljon pidättyväisempi Gustaf Retzius saa siis useammassakin yhteydessä harteilleen myös isänsä syntejä. Esimerkiksi näkemys, että Gustaf Retzius luokitteli suomalaiset mongolirotuun kuuluvaksi kansaksi, ei pidä paikkaansa, vaan se on osa Anders Retziuksen rotuluokittelua. Joskus isä ja poika menivät täysin sekaisin, kuten kansanedustajalla Pauli Kiurulla (kok.), joka ensimmäisessä kirjallisessa kysymyksessään väittää Anders Retziuksen johtaneen vuoden 1873 retkikuntaa, joka vei kallot Ruotsiin (Kiuru 2019).

Vaikka Gustaf Retzius ei jakanut isänsä äärimmäisiä rotuhierarkkisia teorioita tai antanut täyttä siunaustaan nuorempien tutkijoiden rotuhygieeniselle tutkimukselle, se ei poista mahdollisuutta siltä, etteivätkö muut tutkijat saattaneet tehdä Retziuksen

tulkinnoista poikkeavia päätelmiä KI:n kokoelmiin päätyneistä kalloista. Se, että hänen omien tutkimuksiensa päämääränä ei ollut todistaa suomalaisten rodullista alemmuutta, toisin kuin useissa lehtiartikkeleissa on esitetty, ei poista sitä mahdollista ja jopa todennäköisyyttä, etteikö näitä kalloja käytetty myöhemmin tutkimuksissa, joissa suomalaiset esitettiin paljon huonommassa valossa.

Toimittajat ja historia

Mistä toimittajat etsivät tietoja artikkeleihinsa? Monissa teksteissä mainitaan Retziuksen suomalaisia käsittelevän tutkimuksen pääteos *Finska Kranier* (1878), joskin toimittajat harvoin siteeraavat suoraan teoksesta, vaan tyytyvät yleensä mainitsemaan yleisesti sen sisällöstä. Tämä on sikäli ymmärrettävää, sillä teosta ei ole löytynyt ennen vuotta 2022 helposti saatavilla olevana digitoituna versiona, vaan sitä lukeakseen on pitänyt lähteä kirjastoon.[1] Teokseen painettuja kuvia suomalaisista on käytetty kuitenkin suhteellisen usein lehtijuttujen kuvituskuvinä.

Yksittäiset toimittajat mainitsevat käyttäneensä lähteenä Retziusta sivuavia tietokirjoja, kuten Tammisen *Kansankodin pimeämpi puoli* (2015), Pekka Isakssonin *Kumma kuvajainen* (2001) tai Aira Kemiläisen *Finns in the Shadow of the "Aryans"* (1998) (esim. Aalto 2019 & STT 2021). Nämä ovat kuitenkin yksittäistapauksia, joskin on todennäköistä, että edellä mainittuja tai vastaavia teoksia on käytetty apuna myös silloin, kun niitä ei ole erikseen mainittu. Yksi toimittaja on löytänyt myös Retziusta käsitteleviä aikalaiskirjoituksia digitoituista suomalaislehdistä (Sippola 2021).

Tutkimus- tai aikalaiskirjallisuutta tyypillisemmin toimittajien lähteinä ovat heidän haastattelemansa tutkijat, joiden asiantuntijuuden avulla he ovat yrittäneet luoda ymmärrystä Retziukseen ja aikakauden rotutieteen kiemuroihin. Haastattelut eivät ole rajoittuneet vain historioitsijoihin, kuten Pekka Isaksson, Marjatta Hietala ja Oula Silvennoinen (Vuonokari 2015c; Heikkinen 2017), vaan kommenttejaan ovat antaneet myös kulttuuritieteiden asiantuntijat, kuten etnologi Outi Fingerroos ja kansatieteilijä Hanna Snellman (STT 2021). Tämä onkin ymmärrettävää, sillä Retziuksen tutkimus edusti näiden tieteiden tieteellisiä lähestymistapoja ja nykytutkijoilla on tietämystä oppialojensa historiasta. Suomalaisia arkeologeja haastateltiin etenkin suomalaisjäännösten saavuttua Suomeen ja arkeologit Juha Ruohonen ja Ulla Moilanen saivat ennestään näkyvyyttä pitämällä esitelmät Retziuksesta ja suomalaiskalloista Pälkäneellä pidetyssä seminaarissa, joka edelsi luiden hautausta (Mustonen 2024a & 2024b).

Useimmista lehtiartikkeleista kuitenkin välittyy, ettei toimittajalla ole ollut aikaa tai kiinnostusta perehtyä perusteellisesti suomalaiskallojen taustoihin haastatteleamalla asiantuntijoita tai lukemalla tutkimuskirjallisuutta. Tällöin tietoa on haettu sieltä, mistä sitä löytyy helpoiten eli tyypillisesti aihetta aikaisemmin käsitelleistä lehtiartikkeleista. Tällöin Retziuksesta ja suomalaiskalloista ensimmäisenä kertoneet artikkelit ovat nousseet kanonisoituun asemaan, jossa myöhemmät toimittajat siteeraavat ja lainaavat näiden tietoja ilman, että itse olisivat tarkistaneet niiden tarkkuutta. Muista lehdistä ja vanhemmista artikkeleista lainaaminen on medialle vuosisatojen aikana vakiintunut tapa (Silberstein-Loeb 2012, 467–468; Salmi et al. 2021), mutta etenkin vuosikausia kestäneissä prosesseissa jatkuva lainaaminen alkaa muistuttaa rikkinäistä puhelinta.

Vuonna 2015 *Helsingin Sanomat* siteerasi *Kansankodin pimeämpi puoli* teoksen arviossa Tammista: ”Näin Retzius kirjasi: ”Tyypillinen suomalainen: saamaton ja hidas, raskastekoinen ja kömpelö ruumiinliikkeissään, kaikin tavoin vanhoillinen.”” (Nieminen 2015). Tämä sama sitaatti toistui pari vuotta myöhemmin *Helsingin Sanomien* kolumnissa (Saarikoski 2017), mutta vuonna 2018 *Iltalehden* toimittaja oli muuttanut narratiivin vielä vetävämpään muotoon: ”Yhtä syrjäkylän asukasta Retzius kuvasi vuonna 1878 julkaisemassaan Suomen antropologiaa koskevassa teoksessaan ”hidasälyiseksi, hitaaksi ja kömpelöliikkeiseksi, kaikin tavoin vanhoilliseksi”” (Kunnas 2018a), josta Aamulehden toimittaja lainasi sen omiin artikkeleihinsa hieman tiiviimmässä muodossa (Huovinen 2019a, 2019b & 2019d).

Harmillisinta tässä on se, että tieto oli jo alkujaan vääristynyttä. Tammisen kuvaus, että ”Retzius kirjoitti muistikirjaansa: ”Tyypillinen suomalainen on saamaton ja hidas, raskastekoinen ja kömpelö ruumiinliikkeissään, kaikin tavoin hyvin vanhoillinen.”” edustaa tarkan faktan sijasta väritettyä kerrontaa. En ole itse törmännyt tutkimuksessani vastaavaan sitaattiin Retziuksen muistikirjoissa ja Tamminenkaan ei mainitse tarkempia lähdetietoja. Sen sijaa samankaltainen kohta löytyy Retziuksen *Finska Kranier* -teoksen kuvauksessa tyypillisestä hämäläisestä:

[Tavastlänningen] är allvarlig, manlig, tungsint, mediterande, inbunden och tyst (ej språksam), ej entusiastisk, ej liflig eller lättrollig (hvarken fysiskt eller psykiskt), utan tvärt om **trög och långsam, ograciös och klumpig i sina kroppsrörelser, i alla hänseenden högeligen konservativ** [korostus minun, aikalaiskäännös: ”hidas ja vitkallinen, epä-sievä ja kömpelö ruumiinliikenteissä, kaikissa kohden kovin vanhalla-olija” (Koskinen 1880, 160)] och ej fallen för förbättringar eller förändringar; han är ej initiativens man, hvarken för goda eller onda företag, ej fallen för uppror mot myndigheter. (Retzius 1878, 161.)

Retziuksen tutkimusjulkaisun tyypikuvaus hämäläisestä muuttui siis Tammisella yleiseksi kuvailuksi suomalaisista, josta se kehittyi edelleen toimittajien käsissä loukkaavaksi yksilökuvaukseksi ”eräästä syrjäkylän asukkaasta”. Vaikka myöhemmät toimittajat kokivat viittaavansa Retziuksen teokseen, todellisuudessa hänen alkuperäinen sanomansa oli vääristynyt jo lähes tunnistamattomaan muotoon. Historioitsijoille lähdekritiikkiä ja alkuperäislähteille menemistä iskostetaan päähän vuosia, ja vaikkei toimittajilta voi aina vaatia samantasoista omistautumista, niin tässä tapauksessa on nähtävissä tahatonta tai tahallista väärinymmärtämistä, jossa lainauksen jatkuvalla kärjistämällä lietsotaan lukijan tunnereaktiota jo ennestään herkästä aiheesta. Tämä muistuttaakin poliittisen historian professori Seppo Hentilän esittämää kuvaa median historian käytöstä:

Päivittäismedia on luonnostaan tavattoman nopeatempoista ja valikoivaa. Kyse on myös siitä, että vain kyllin raflaavat väitteet ylittävät uutiskynnyksen. Asioita esitetään irrallisina, yhteyksistä piittaamatta, ja historia leimautuu julkisuudessa sensaationmetsästykseksi. (Hentilä 1998.)

Retziuksen hämäläiskuvaus sävyyttäisi nykylukijaa varmasti, vaikka sitä ei olisi irrotettu täysin asiakontekstistaan. Toisaalta se ei muodoltaan eroa merkittävästi esimerkiksi Topeliuksen kuvauksista suomalaisten eri heimoista *Maamme Kirjassa* (Topelius 1876, 187–213). Topelius olikin yksi henkilöistä, joille Retzius lähetti *Finska Kranier* -teoksensa ja miesten välille syttyi lämmin suhde, jonka myötä Topelius myös vieraili Retziuksen kotona Ruotsissa. Sen sijaan, että Retziusta olisi teiltu tutkimuksesta, sitä lähes yksinomaan keuhuttiin ja arvostettiin kattavana ja objektiivisena kuvauksena suomalaisista. Esimerkiksi anatomian professori K. G. Hällstén tulkitsee arviossaan *Finska Kranieria* varsin eri tavoin kuin nykytoimittajat:

Nämä kirjantekijän [Retziuksen] arvostelut Suomalaisten heimokuntain luonteesta todistavat niinkuin koko kirjakin sitä tasapuolista, voimme sanoa ystävällistä mieltä, millä hän on meidän kansallisia olojamme tarkastanut ja arvostellut. Hänen teoksensa luonnontieteellinen arvo on sitä suurempi, koska se on ainoa täydellisempi yritys valaisemaan Suomen kansan anthropologiallisia oloja. (Koskinen 1880, 160–161.)

Lehtiartikkelien antama virheellinen ja vääristävä kuva Retziuksen motiiveista selittyy pitkälti sillä, ettei kaikilta toimittajilta löydy hyvää tietämystä aihepiiristä ja aikapaineessa he eivät ehdi perehtymään riittävällä tavalla moniulotteiseen aiheeseen. Välillä kuitenkin tuntuu siltä, että rotututkimusten historia koetaan niin lukijoita sävyyttävänä, että toimittajien on klikkien toivossa hankala vastustaa kärjistäviä ilmauksia. Vaikuttaa myös siltä, että kun toimittajat hyödyntävät asiantuntijahaastatteluja tai tutkimuskirjallisuutta, nämä maltillistavat mediassa esiintyneitä lennokkaimpia näkemyksiä.

Toimittajat eivät aina onnistu kontekstualisoinnissa tai rinnastuksissa, mutta myös poliitikot sortuvat ylilyönteihin. Presidentti Niinistön haudanhäväistys-kommentin ohessa vielä räikeämpi on kansanedustaja Pauli Kiurun Suomen Kuvalehdelle antama näkemys suomalaiskallojen tärkeimmästä vertauskohdasta: ”Jos puhutaan Belgiasta ja Kongosta, niin yhtä hyvin voidaan puhua Ruotsista ja Pälkäneestä.” (Jussila 2019). Kiuru rinnastaa siis Belgian verisen siirtomaapolitiikan Kongossa ruotsalaistutkijoiden väkivallattomaan tutkimusmatkaan, jota suomalaiset tukivat ja avustivat. Selvästi tässä on mukana poliitikon halua kärjistää ja provosoida, mutta lausunto kuvaa hyvin myös sitä, kuinka suomalaiset helposti uhriutuvat puhuttaessa rotutieteestä ja rinnastavat omat kokemuksensa muihin rodullista sortoa kokeneisiin kansoihin. Tämä ei olisi ongelma, jos se tekisi suomalaiset empaattisemmiksi muiden kokemaa syrjintää kohtaan, mutta tällä tunnutaan joskus häivyttävän suomalaisten omaa saamelaisiin ja romaneihin kohdistunutta rotupolitiikkaa. Kaiken kaikkiaan rinnastus Kongon ja Pälkäneen välillä on mautonta, kongolaisten kokemuksia väheksyvää ja vaikeuttaa Retziuksen tutkimuksen oikeiden taustojen ymmärtämistä.

Aiheesta tekee hyvin ongelmallisen myös se, että Retzius ei itse pysty puolustautumaan vääriä tulkinnoita, sillä hän on ollut kuolleena jo yli vuosisadan. Hänen maineensa ei ole erityisen hyvällä tasolla nyky-Ruotsissa, joten harva ruotsalainenkaan ryntää korjaamaan virheellisiä näkemyksiä. KI:kin tuntuu välttävän Retziuksen näkyvää puolustamista, sillä se kääntyisi helposti instituuttia vastaan ihmisten tulkitessa, että KI vähättelee rotututkijoiden aiheuttamaa vahinkoa ja rotututkimukseen liittyvää

menneisyyttään. Toivoisin tällaisissa aihepiireissä siis medialta erityistä herkkyyttä, tarkkuutta ja itsehillintää, sillä historiallisia henkilöitä tarkastellessa puuttuu monia moderoivia piirteitä, jotka tavallisissa ajankohtaisissa uutisartikkeleissa pitävät toimittajat lähempänä totuutta. Hyvän journalismin keskeisiin periaatteisiin kuuluu tarjota mahdollisuus syytösten kohteena olevalle henkilölle antaa oma kantansa ja mielestäni tämä toteutuisi edesmenneiden henkilöiden kohdalla vain siten, että toimittaja mahdollisimman kattavasti ja tasapuolisesti perehtyy historiallisesta henkilöstä kirjoitettuihin lähteisiin ja tukeutuu asiantuntijoihin. Monivuotisen kallojenpalautusprosessin takia media on ehtinyt toistaa ”tietojaan” Retziuksesta jo niin monta kertaa, että ne ovat todennäköisesti muodostaneet hänestä lähtemättömän, joskin yksipuolisen ja vääristyneen kuvan suomalaisille.

Vaikka olen tässä kritisoinut suomalaisten toimittajien ja poliitikkojen tapaa esittää Retzius huonommassa valossa, kuin mihin hänen tutkimuksensa oikeastaan antaisivat syytä, niin näkisin tilanteen hieman eri tavalla ruotsinsuomalaisten aktivistien ja pälkäneläisten kohdalla, joita tämä kallokysymys suoremmin koskee. Etenkin ruotsinsuomalaisten tapa nostaa Retzius ja KI:n suomalaiskallot niin vahvasti tikun nokkaan on ymmärrettävä siinä valossa, että se oli konkreettinen tapa tuoda esiin Ruotsin rotutieteen ja -politiikan vaikutusta suomalaisiin. Kallojen palautusvaatimus oli myös näkyvä teko, jonka myötä Ruotsin valtio ja instituutit joutuivat ottamaan kantaa menneisyyteensä ja ”korjaamaan” tekemisiään. Vaikka Retziuksen 1870-luvun tutkimuksien rinnastaminen myöhempiin rotubiologisiin päämääriin ei ole ongelmattonta, niin hänkin oli, etenkin myöhemmillä tutkimuksillaan, viitoittamassa tietä myöhemmille ruotsalaisille rotututkijoille. Pälkäneläisille oli puolestaan varsin ymmärrettävä halu saada paikkakunnalta vietyjen jäänteet takaisin kirkkomaahan.

Ruotsinsuomalaisten ja pälkäneläisten kohdalla kyse on siis poliittisesta aktivismista, jolloin heitä eivät sido samanlainen pyrkimys totuuteen kuin toimittajilla, vaan heillä on tiettyyn pisteeseen asti vapaus esittää asiat päämäärälleen edullisimmassa valossa. Sen sijaan valtakunnan tason politiikoilla, kuten kansanedustajilla, ministereillä ja tasavallan presidentillä on asemansa myötä käytössään niin paljon valtaa, että heitä on sopivaa vaatia pitäytymään tarkemmin totuudessa. Historian poliittinen käyttö ei ole uusi asia, mutta etenkin rotutieteen kaltaisessa arkaluontoisessa teemassa poliitikkojen pitäisi välttää ylilyöntejä.

Voin myös jossain määrin samaistua pälkäneläisten asemaan, sillä vaikka Ruotsiin viedyt suomalaiskallot eivät suoraan kosketa minua, niin Retzius vieraili tutkimusmatkallaan myös synnyinkunnassani Viitasaarella. Vaikka siellä ruotsalaiset eivät tehneet mittauksia tai kaivauksia, Retzius osallistui jumalanpalvelukseen ja teki pintapuolisia havaintoja tienoon seurakuntalaisista katsoen näiden pitkälti edustavan hämäläistä rotutyyppeä. Myös omat esivanhempani ovat siis suurella todennäköisyydellä olleet tämän ruotsalaisen tutkijan rodullistavan katseen alla, vaikkei hän suomalaisia pitänyt niin ali-ihmisinä kuin toimittajat ovat esittäneet.

Retziuksen oikeat kontekstit

Keskeinen syy suomalaisen median ajautumiselle tulkinnoissaan ylilyönteihin ja väärille teille vaikuttaa olleen se, että toimittajat epäonnistuivat Retziuksen

tutkimuksen oikean kontekstin tunnistamisessa, jossa ruotsalaisten itsetunnon kohottamisen sijasta olennaisempaa on Ranskan ja Saksan vuosina 1870–1871 käymän sodan yllättävät seuraukset. Sodan hävinneiden ranskalaisten parissa oli saksalaisia ja etenkin preussilaisia kohtaan suurta revansssinhalua. Tässä hengessä Ranskan yksi johtavista antropologeista Armand de Quatrefages (1810–1892) kirjoitti teoksen *La Race prussienne* (1871), jossa väitti, että preussilaiset eivät olleet aitoja germaaneja, vaan suomalais-slaavilaista alkuperää. Tämä herätti odotetusti vastaväitteitä Saksassa, mutta väitteiden kumoamisen teki hankalaksi se, että suomalaisista tiedettiin varsin vähän ja rotutieteellisiä mittauksiakin oli tehty vain yksittäisistä kalloista. Syy miksi Quatrefages valikoi tutkimukseensa juuri suomalaiset ei johtunut siitä, että hän oli erityisen kiinnostunut suomalaisista tai että heistä olisi hyviä mittaustuloksia, vaan hän katsoi suomalaisten edustavan sopivaa primitiivistä kansaa, joihin liittämällä preussilaisia saattaisi loukata mahdollisimman tehokkaasti. Kattavin katsaus tähän tieteelliseen kiistaan löytyy historioitsija Chris Maniasin kirjoittamasta artikkelista (Manias 2009).

Retziuksen tutkimusmatkan perimmäinen tarkoitus ei ollut siis ”todistaa suomalaisten kuuluvan alempiarvoiseen rotuun muihin pohjoismaalaisiin verrattuna” (Uusitalo 2024), vaan hän tunnisti tässä mahdollisuuden saada kansainvälistä tunnustusta, joka auttaisi nuorta vasta 30-vuotista tutkijaa tekemään nimeä itselleen. Ruotsalaisen kansallisen itsetunnon sijasta yllykkeenä oli kansainvälinen kiista preussilaisten rodullisista piirteistä, jossa suomalaiset sivullisina saivat erityistä huomiota. Retziuksella oli siis kannustimia tehdä mahdollisimman tarkkoja mittauksia ja havaintoja suomalaisista, sillä näille oli isoin tieteellinen kysyntä. Hän pääsi tuomaan julki tutkimustuloksiaan Tukholmassa vuonna 1874 pidetyssä antropologian ja arkeologian tieteellisessä kongressissa ja painatti esitelmänsä pohjalta 40-sivuisen ranskankielisen julkaisun, jossa tekstin lisäksi oli mittaustietoja ja Retziuksen ottamista valokuvista tehtyjä painokuvia suomalaisista (Retzius 1876).

Retziuksen tieteellisessä kongressissa pitämä esitelmä innosti Saksan yhtä kuuluisinta lääketieteilijää ja maan johtavaa antropologia Rudolf Virchowia (1821–1902) tekemään lyhyen tutkimusmatkan Suomeen omia mittauksiaan varten. Virchow olikin keskeisin saksalainen tutkija, joka lähti vastustamaan Quatrefagesin väitteitä ja kirjoitti useita tekstejä kumotakseen tämän teorian ja palauttaakseen preussilaisten kunnian. Yksi Virchowin havainnoista oli se, että suomalaiset olivat pääosin sinisilmäisiä ja vaaleahiuksisia, joka erosi paljon vallinneesta käsityksestä, jonka mukaan suomalaiset olisivat tummahiuksisia ja -silmaisia (Virchow 1874, 188). Oikeusgenetiikan dosentti Jukka Palo on tarkastellut mainiossa blogikirjoituksessaan enemmän Retziuksen tutkimuksen rotutieteellistä kontekstia (Palo 2024).

Mikäli nykymedia olisi tunnistanut nämä laajemmat syyt Retziuksen tutkimuksen taustalla, toimittajat olisivat pystyneet tuomaan kiinnostavia näkökulmia siihen, kuinka suomalaisilla oli hetkellisesti keskeinen rooli osana aikakauden rotutieteellisiä keskusteluja, ja kuinka nämä tieteelliset väittelyt linkittyivät aikakauden suurvaltapolitiikkaan. Näiden kansainvälisten kontekstien huomiotta jättäminen vaikutti merkittävästi siihen, että Retziuksen tutkimukset ja suomalaisten kallojen kaivuu typistettiin uutisoinnissa ruotsalaisten ja suomalaisten väliseksi irralliseksi tapahtumaksi, jossa kansainväliset rotutieteelliset tuulet ovat taustalla vain innoittamassa ruotsalaisia.

Lisäksi uutisartikkeleissa suomalaiset esitetään lähes yksinomaan passiivisina toiminnan kohteina, joille tehtiin rodullisia mittauksia ja joiden luita kaivettiin ylös kirkkomaasta. Tämä asetelma yksinkertaistaa tilannetta helpommin ymmärrettäväksi asiaksi lyhyeen artikkeliin, mutta samalla vältetään pohtimasta aikakaudella eläneiden suomalaisten roolia eikä jouduta problematisoimaan, että olivatko suomalaiset pelkässä uhrin asemassa.

Ruotsalaisia avusti tutkimusmatkalla suomalainen ylioppilas Ernst Adolf Solin (1852–1928), joka toimi retkikunnan kääntäjänä. Retzius sai tutkimusmatkansa tueksi lukuisia suosituskirjeitä ja matkan eri vaiheissa etenkin paikalliseliitti avusti ruotsalaisia. Toimittajien välittämä kuva siitä, että ruotsalaiset olisivat itse ja salaa kaivelleet suomalaisten jäänteitä eroaakin alkuperäislähteistä, joiden valossa on todennäköisempää, että kaivauksia on ollut seuraamassa paikkakuntien merkkihenkilöitä, ja että suomalaiset itse ovat olleet vähintään yhtä paljon lapion varressa kuin ruotsalaiset tutkijat.

Esimerkiksi Pielavedellä ruotsalaisia majoitti nimismies Jackin perhe ja perheen pojat Rudolf ja Magnus auttoivat kaivauksissa hautasaareissa. Paikkakunnan anti ei ollut merkittävä, mutta Rudolf Jack (1846–1927) jatkoi kaivuuta Retziuksen lähdettyä ja lähetti hänelle kalloja Ruotsiin (Pellinen 2014, 35–37). Kyseessä ei ollut mikään ruotsalaisten höynäyttämä naiivi suomalainen talonpoika tai nuori, vaan Viipurin hovioikeuden auskultantti, josta tuli myöhemmin varatuomari sekä Kuopion kaupungin raastuvanoikeuden ja maistraatin kunnallisleuvosmies.

Pälkäneeltä ei ole tarkkaa kuvausta, miten ihmisjäänteiden hankkiminen tapahtui paikkakunnan vanhan kirkon jo hylätyltä hautuumaalta. Ottaen huomioon, että kaivuun tulos oli varsin runsas, heillä oli todennäköisesti merkittävää tukea vähintään paikalliseliitin tasolla. Voimme epäsuorasti päätellä, että ruotsalaisilla on ollut todennäköisesti myös silloisen Pälkäneen kirkkoherran lupa kaivuulle, sillä kolme vuotta Retziuksen kaivauksien jälkeen suomalainen anatomi Robert Tigerstedt (1853–1923) teki omia kaivauksiaan Pälkäneen vanhalla kirkolla pitäjän kirkkoherran annettua tälle luvan kerätä ”kaikki luut mitä kerättävissä oli” (Tigerstedt 1878, 38).

Suomalaisten kalloja oli päätyntä KI:n kokoelmiin myös jo ennen Gustaf Retziuksen matkaa, sillä Anders Retzius oli saanut suomalaisia kalloja Helsingin yliopiston anatomian ja fysiologian professori Evert Julius Bonsdorffilta (1810–1898), joka oli itsekin perustanut laajan kallokokoelman. Gustaf Retzius ja Rudolf Virchow tekivätkin mittauksia myös tästä Bonsdorffin kokoelmasta käydessään Helsingissä.

Retziuksen toiminta ei siis poikennut aikakauden muiden tutkijoiden käytänteistä ja sen sijasta, että ruotsalaisten olisi täytynyt salata toimintaansa, heidän tutkimusmatkansa oli menestyksellinen juuri suomalaisten antaman tuen vuoksi. Monet suomalaiset oppineet olivat itsekkin kiinnostuneet ja ansioituneet muinaistutkimuksesta ja ihmisjäänteiden keräämisestä. Toisaalta hautojen häpäisy ei ollut vain eliitin harrastus, vaan Pälkäneellä vuonna 1879 tehty muinaistieteellinen kihlakuntainventointi antaa kuvan, että luita on kaivettu ylös ihan vain huvin vuoksi ja että haudoista kaivettuja ruumiita olisi kuljetettu ympäriinsä ja pääkalloja aseteltu esille maantien varrelle (Ruohonen 2021, 22).

Olen keskittynyt tarkastelemaan suomalaisen uutismedia Retzius-uutisoinnin puutteita ja tuonut esiin tarkempaa kontekstia hänen toimintansa taustalla. On kuitenkin

mainitsemisen arvoista, että joissain yksittäisissä artikkeleissa toimittajalla on ollut parempi mahdollisuus perehtyä aiheeseensa. Esimerkiksi hyödyntämällä tutkimuskirjallisuutta ja jopa alkuperäislähteitä juttuihin on nostettu tuoreita näkökulmia ja saatu esitettyä varsin hyvä kuva suomalaiskallojen taustoista (esim. Jussila 2019, Sippola 2021 & STT 2021). Näissä artikkeleissa on onnistuttu käsittelemään muun muassa kattavasti Retziuksen tutkimusmatkan eri vaiheita, sidottu se osaksi ajan tieteellistä kontekstia ja esitetty aikakauden suomalaisten suhtautumista rotutieteeseen.

Toinen kehumisen arvoinen piirre on, että osa toimittajista on tunnistanut tämän kallonpalautusepisodin olevan osa laajempaa kansainvälistä repatriaatio-liikettä, jossa eri museot ja muut kokoelmat palauttavat esineistöä yhteisöille, joilta ne on viety usein kyseenalaisin keinoin (esim. Kykkänen 2024a). Suomessa rinnastuksia tehtiin muun muassa Suomen kansallismuseon päätökseen palauttaa Amerikan alkuperäiskansoihin liittyvää aineistoa (Huovinen 2019c). Luonnollinen vertauskohta löytyy myös suomalaisten viemistä saamelaisjäänteistä ja esineistöstä, jotka olivat esillä julkisessa keskustelussa samoihin aikoihin. Jotkut toimittavat löysivätkin tämän yhteyden (Heikkinen 2017; Halonen 2022; Ketonen et al. 2022), mutta tämä ei aiheuttanut mitään syvempää pohdintaa tai vertailua Retziuksen ja suomalaisten oman rotututkimuksen välillä.

Miksi tämä kalloasia oli tärkeää niin aktivisteille, poliitikoille, toimittajille ja –mediakiinnostuksesta päätellen – myös laajemmalle yleisölle? Historiantutkija Pertti Grönholm ja politiikan tutkija Heino Nyyssönen (Grönholm & Nyyssönen 2022, 18–22) ovat eritelleet historian käytön tehtäviä ja tarkoituksia sen mukaan, miten erilaiset toimijat menneisyyttä tulkitsevat ja muistavat. Suomalaiskalloihin liittyvässä keskustelussa tulevat esiin erityisesti heidän esittämänsä ”historian eksistentiaalinen ulottuvuus”, jolla ”[h]istorioista etsitään vastauksia kysymyksiin, keitä ja millaisia me olemme sekä mistä me tulemme ja mihin me olemme menossa” (Ibid., 18) ja ”historian moraalinen ulottuvuus”, jonka kautta ”historiallinen tieto nähdään absoluuttisena totuutena, johon vedoten voidaan esimerkiksi vaatia oikaisua vääryyksiin” (Ibid., 20–21).

Se, että kallot olivat juuri suomalaisia ja valtaosin kaivettu Pälkäneeltä, antoi niille merkittävän arvon ruotsinsuomalaisten, pälkäneläisten ja laajemminkin suomalaisten silmissä, jotka kokivat ne tärkeiksi omalle identiteetilleen. Kokemus siitä, että kallot oli ryöväyty kirkkomaalta ja että niitä oli käytetty rotutieteellisiin tarkoituksiin toi esiin historian moraalisesta ulottuvuudesta ja kallot saivat symbolisen aseman, jolloin niiden kautta pystyttiin ottamaan kantaa historiallisiin vääryyksiin. Palautettujen ihmisjäänteiden uudelleenhautauksella pystyttiin palauttamaan siten asian oikea tila, ja samaten ne muistotilaisuutena toteuttivat historian eksistentiaalista ulottuvuutta vahvistaen asiaa koskettaneiden ihmisten identiteettiä.

Yhden tutkijan painoarvo keskusteluun

Mitä vääriä urille menneen julkisen keskustelun ohjaaminen oikeille raiteille sitten vaatii? Tähän minulla ei ole antaa tyhjentävää vastausta. Tutkijoilta vaaditaan jatkuvasti aktiivisempaa osallistumista julkiseen keskusteluun ja näkisinkin, että erityisesti silloin, kun jotain tutkijan osaamisalueeseen kuuluvaa aihepiiriä käsitellään näkyvästi, on tutkijalla jopa velvollisuus ottaa osaa keskusteluun. Ei ole mielekäästä kuitenkaan

määrittää sitä, mikä on kullekin paras tapa ja väylä tarjota tietämystään, sillä asiaan vaikuttavat monet tapauskohtaiset seikat. Voin kuitenkin tarjota joitain omia kokemuksiani, joskin silloinkin kun otamme tutkijoina osaa keskusteluun, vaikutuksemme sen suuntaan voi jäädä hyvin rajalliseksi.

Kuten puheenvuoron alussa jo mainitsin, seurasin suomalaisen median uutisointia kalloista ja Retziuksesta väitöstaipaleeni ajan. Vaikka koin tietäväni asiasta paljon enemmän kuin asiasta kirjoittavat toimittajat, en kuitenkaan kokenut olevani väitöskirjatutkijana vielä sellainen auktoriteetti, joka voisi lähteä nostamaan tikun nokkaan uutisartikkelien virheitä. Tämä ei olisi ollut myöskään erityisen rakentavaa ja mielsin, että syynä uutisoinnin epätarkkuuksiin oli ennemmin oikean saatavilla olevan tiedon vähyys, kuin toimittajien tarkoituksenmukainen pyrkimys vääristellä asioita.

Koin itselleni sopivaksi tavaksi tarjota uudenlaisia Retziukseen liittyviä näkökulmia kirjoittamalla tekstin laitoksen blogiin (Pekkarinen 2022), jossa toin esiin, että Retzius oli rotututkimuksensa lisäksi hyvin kiinnostunut suomalaisten kulttuurista ja elintavoista. Tämä etnografinen puoli kattoikin valtaosan Retziuksen *Finska Kranier* teoksen pituudesta, mutta hänestä oli välittynyt mediassa yksipuolinen kuva rotuhierarkioista kiinnostuneena suomalaisten sortajana. Sain blogitekstistäni jonkin verran kommentteja muilta tutkijoilta, mutta se ei merkittävästi vaikuttanut tapaan, jolla toimittajat Retziuksesta kirjoittivat tämän jälkeen.

Kuitenkin ainakin yksi toimittaja oli lukenut tekstini, sillä keväällä 2023 *Tiede*-lehteen kirjoittava henkilö otti minuun yhteyttä sähköpostitse saadakseen lisätietoa artikkeliansa varten, joka käsitelisi rotutieteen näkemyksiä suomalaisista. Kirjoitinkin pitkäkhkön vastausviestin, jossa tarjosin mahdollisimman paljon tietoja, joiden uskoin auttavan tämän artikkelin kirjoittamisessa. Valmiin artikkelin ”Mitäs me barbaarit” (Kelosaari 2023a) näkökulma painotti jossain määrin rotutieteen räikeimpiä puolia ja negatiivisimpia kuvauksia suomalaisista enemmän kuin itse tutkijana olisin kirjoittanut, mutta toisaalta tämä saattaa ollut tietoinen päätös herättää laajemman lukijakunnan huomio.

Pystyin kuitenkin jonkin verran vaikuttamaan siihen, miten Retziusta käsiteltiin, ja ettei häntä esitetty ihan niin huonossa valossa, kuin mediassa yleensä: ”Historiantutkija Juho Pekkarisen mukaan Retziuksen käsitykset suomalaisista olivat kuitenkin ”verrattuina vallitseviin aikalaisnäkemyksiin suhteellisen objektiivisia ja myönteisiä”. [...] Hän ei luokitellut suomalaisia myöskään mongoleiksi.” (Kelosaari 2023a, 51). Artikkelin yleisö ei myöskään rajoittunut vain *Tiede*-lehden lukijakuntaan, vaan myös *Helsingin Sanomat* julkaisi tekstin lehdessään (Kelosaari 2023b).

Seuraavan kerran olin median kanssa tekemisissä kirjoitettuani lehdistötiedotteen väitöstutkimuksestani. Koska käsitelin tutkimuksessani muitakin asioita kuin pelkästään Retziusta ja rotutieteitä, en korostanut näitä erityisemmin tiedotteessa ja se noteerattiin maltillisesti. Lisäksi minuun otti yhteyttä MTV:n toimittaja ja pyysi puhumaan Viiden jälkeen -ohjelman jaksoon, joka käsiteli Gustaf Retziusta ja suomalaiskalloja. Pääsinkin studioon keskustelemaan muutaman minuutin ajaksi toimittajan kanssa Retziuksesta ja tuomaan hänestä esiin hieman tasapuolisempia tulkintoja (Viiden jälkeen: Ruotsalaisen rotututkijan... 2023).

Pystyin siis eri yhteyksissä tuomaan suhteellisen hyvin näkemyksiäni esiin ja tarjoamaan näkökulmia, joita uutisartikkeleissa ei tyypillisesti käsitelty. Mitä tästä

kaikesta jäi sitten käteen? Keskeisin syy, miksi halusin tarjota tietojani Retziuksesta, oli muuttaa sitä tapaa, miten hänen tutkimuksensa ja motiivinsa oli tavallisesti kehystetty mediassa. Tällä saralla näkisin vaikutukseni jääneen varsin vaatimattomaksi, sillä en näe merkittävää eroa siinä, miten Retziusta käsiteltiin medianäkyvyyksieni jälkeen verrattuna sitä edeltäviin artikkeleihin. Vuonna 2024, jolloin kallot viimein palautettiin Suomeen, uutismedioiden kirjoittelu aihepiiristä oli kaikkein aktiivisinta, ja en ainakaan löytänyt artikkeleja, joissa olisi tasapuolisesti tuotu esiin Retziuksen tutkimuksen etnografiset puolet tai asetettu hänet oikeaan aikalaiskontekstiin. Näiden sijasta toistuivat fraasit siitä, että hänen tutkimuksensa tarkoitus oli osoittaa suomalaisten rodullinen alemmuus, ja että hän oli ryöstänyt hankkimansa kallot.

Kallonpalautuksen ollessa ajankohtainen loppukesästä 2024, kirjoitin Retziuksesta vielä paikallislehteen *Viitasaaren Seutu*. Artikkelissa käsittelin hänen tutkimuksiaan Viitasaarella, jotka olivat pääosin blogikirjoituksessani esiin tuomia etnografisia kuvauksia ja havaintoja paikallisten asumiskäytänteistä ja elintavoista (Pekkarinen 2024). Tässä minulla ei tietysti ollut tarkoituksena käännyttää suuria massoja näkemyksieni taakse, vaan koska kallonpalautukset eivät suoraan koskettaneet synnyinkuntani ihmisiä, halusin antaa kiinnostavan paikallishistoriallisen näkökulman tehdä Retziuksen heillekin relevantiksi.

Vastaavaa kritiikkiä esitti myös Pälkäneellä kallonpalautukseen liittyvässä seminaarissa puhumassa ollut arkeologi Juha Ruohonen, joka nosti esiin etenkin median ylläpitämää *ryöstö*-sanaston käyttöä ja korosti, ettei Retziuksen tutkimusta voi yksioikoisesti tuomita nykyisten normien tai tieteen eettisten käytänteiden perusteella. Ruohonen toi esille myös muita samoja näkökulmia, aikakauden konteksteja ja suomalaisten omaa toimintaa, joita olen itse maininnut parempina vertauskohtina ja tapoina ymmärtää Retziuksen toimintaa (Pälkäneen kunta 2024; Mustonen 2024b).

Ruohosen esitelmänkään ei voida sanoa olleen ratkaiseva median kirjoittelua muuttanut vedenjakaja, sillä myöhemminkin uutisartikkeleissa toistetaan muotoiluja, että Retzius olisi *anastanut* kallot (Loula 2024; Karvinen 2024). Ruohosen esityksellä vaikuttaa kuitenkin olleen ainakin yksi konkreettinen seuraus. Sen sijaan, että suomalaismedia olisi korjannut käytänteitään, Ruotsissa, josta tämä koko kallonpalautusuutisointi lähti liikkeelle, oltiin valmiimpia korjaamaan virheitä. *Sisuradio* eli nykyinen *Sveriges Radio Finska* uutisoi jo vuonna 2015 KI:n kokoelmissa olevista suomalaiskalloista, mutta pariin heidän uutisartikkeliinsa tehtiin yli yhdeksän vuotta alkuperäisen julkaisupäivän jälkeen korjaus: ”Päivitys, syyskuu 2024: Artikkelia päivitetty ja poistettu maininnat siitä, että kallot olisi ryöstetty haudoista. Nykynäkemyksen mukaan kalloja ei ryöstetty, koska kallot haudoista kaivaneilla oli viranomaisten suostumus toiminnalleen.” (Vuonokari 2015a & 2015b).

Virheiden korjaaminen on siis mahdollista ja olisi siis paikallaan kysyä olisiko suomalaistenkin uutismedioiden tarve päivittää uutisointiaan. Vuosia vanhojen uutisartikkelien voisi nähdä siirtyneen jossain vaiheessa ajankohtaistiedotuksesta historiallisiksi artefakteiksi, jolloin niiden muuttamisen voisi nähdä historian vääristelynä, mutta nämä vanhatkin artikkelit tulevat jatkossa olemaan ensisijainen lähde monille suomalaisille, jotka hakevat tietoa Retziuksesta ja hänen Ruotsiin viemistä suomalaiskalloista. Väärien näkemysten toistuminen ja vakiintuminen välittyy jo tarkastellessa pelkkiä uutisartikkeleja, joten niiden merkitys on kaikella todennäköisyydellä moninkertainen suomalaisten yleiseen käsitykseen aihepiiristä.

Keskustelun tulevaisuus

Oli odotettavissa, että iltapäivälehtien journalistit olisivat erityisesti intoutuneet kirjoittamaan kallokysymyksestä repiviä otsikoita, mutta yllätyin, että myös *Helsingin Sanomien* ja *Ylen* kaltaisten arvostettujen mediatalojen toimittajat esittivät näkemyksiä ja tulkintoja, jotka särähtivät pahoin kaltaiseni asiantuntijan korvaan. Näkisinkin, että yksittäisten huonojen omenien sijasta kehitettävää olisi koko Suomen mediakentällä, jotta tällaisia moniulotteisia historiallisia aiheita ei typistetä ja tuoda kärkeen vain räikeimpiä näkökulmia. Toimittajilla on tietysti velvollisuutensa kirjoittaa lukijoille kiinnostavista aiheista, mutta populistiselle laukalle ei silti tarvitse lähteä. Vaikka perinteisen median asema yhteiskunnassa on viimeisten vuosikymmenten aikana muuttunut, journalistit käyttävät edelleen merkittävää valtaa ja pystyvät jopa yksittäisillä sananvalinnoillaan vaikuttamaan siihen, kuinka eettisesti arveluttavaksi kehystävät menneisyyden ihmisten toiminnan. Viime aikoina on käyty keskustelua siitä, miten media käyttää erilaisia verbejä uutisoidessaan petoeläimen tappaessa saaliseläimen (*raateli*) verrattuna metsästäjän tappaessa riistaeläimen (*kaatoi*), jossa näkyy, että vastaavanlaista kielenkäytöllä arvottamista löytyy muissakin aihepiireissä (Härmälä 2025; Orajärvi 2025; Saarikoski 2025).

Tarkoitukseni ei ole kritisoida sitä, että toimittajat kirjoittavat historiallisista aihepiireistä tai vaatia, että artikkelia varten tulisi aina haastatella aiheen asiantuntijaa, vaan toivon medialta tarkkuutta ja sensitiivisyyttä. Edellä mainituissa tapauksissakin tekstien näkökulma on useimmiten ihailtavan rasisminvastainen ja monikulttuurista ihmisarvoa puolustava, mutta sekään ei oikeuta leimakirveen varomatonta käyttöä. Menneisyyttä väärällä tavalla korostamalla ei voida korjata nykyisyyden ongelmia.

Retziusta käsittelevässä uutisoinnissa minua on vaivannut etenkin narratiivi, jossa ruotsalaiset ovat syypäitä kaikkeen, mutta suomalaiset ovat vain rotututkimuksen kohteen roolissa. Se, että Ruotsissa olevista kallokokoelmista ollaan tyrmistyneitä, tuntuisi vähemmän tekopyhältä, mikäli meillä suomalaisilla itsellä ei olisi luurankoja kaapissamme – kirjaimellisesti. Evert Julius Bonsdorffin ja muiden suomalaisten tutkijoiden kerryttämä kallokokoelma, joka on nykyään Luonnontieteellisen museon hallussa, on saamelaiskalloja lukuun ottamatta vielä käsittelemättä ja sieltä todennäköisesti löytyy iso määrä lisää suomalaisilta hautuumailta kaivettuja ihmisjäänteitä.

Arkeologi Juha Ruohonen ihmettelikin jo vuonna 2007 ”miksei hautarauhan rikkomisesta ole noussut Suomessa juuri julkista keskustelua” (Lindvall & Miettunen 2007). Kerta asiasta nousi haloo KI:n kokoelmien osalta ja media myötäeli tätä paheksuntaa vuosien ajan, niin onko nyt suomalaisten toimittajien vuoro kääntää katseensa omaan kollektiiviseen napaamme. Haudataankohan Pälkäneelle seuraavaksi suomalaisten itse sieltä kaivatut kallot?

Itseltäni tämän kalloepisodin aikana putosivat suomukset silmiltä sen uskon suhteen, että esillä oleva väärä tieto korjaantuisi helposti itsestään, kunhan joku asiantuntija kertoo asian oikean laidan. Tämä oli osaltani naiivi kuvitelma, mutta katson silti edelleen, että meidän tutkijoiden täytyy olla esillä ja tarjota tietojamme. Professori Seppo Hentilän ohjenuora tähän onkin mielestäni sopiva: ”Mediasta ei selviä katsomalla sitä pitkin nenänvartta, mutta yhtä huonosti käy, jos tutkijat alkavat myydä sille itseään.” (Hentilä 1998). Tarve tutkitulle tiedolle onkin erityisen suuri julkisen

keskustelun alkuvaiheessa, ennen kuin virheelliset näkemykset ovat juurtuneet keskustelun perusolettamiksi. Jälkityöllä voi olla oma merkityksensä, eikä meidän toisaalta tarvitsekaan odottaakaan, että korjaamme maailman itse yhdellä kertaa. Kaikki tieto ja valistus on hyödyllistä, vaikka se muuttaisi vain muutaman ihmisen ymmärryksen asiasta. Toivottavasti toimittajatkaan eivät lähde arastelemaan tutkijoiden hyödyntämistä, sillä vastavuoroisella ymmärryksellä ja luottamuksella pystymme jatkamaan yhteistä työtä tiedon ja totuuden äärellä.

FT Juho Pekkarinen, Historian ja etnologian laitos, Jyväskylän yliopisto. Kirjoitan tällä hetkellä Suomen tietokirjailijat ry:n apurahalla yleistajuista tietokirjaa väitöskirja-aiheeni pohjalta.

Viitteet

Kalifornian yliopisto digitoi Retziuksen *Finska Kranier* (1878) teoksen vuonna 2022 ja myöhemmin sen on digitoinut myös Uumajan yliopisto vuonna 2024:

<https://catalog.hathitrust.org/Record/102889256> &
<https://digital.ub.umu.se/relation/643721>.

Lähteet

Digitaaliset uutisartikkelit

Artikkelien päivämäärät viittaavat niiden ilmoitettuun julkaisupäivään uutismedioiden nettisivuilla.

Aamulehti (aamulehti.fi, haettu 15.2.2025)

6.1.2019, 12.2.2019, 18.3.2019, 12.4.2019, 23.7.2019, 3.10.2019, 21.12.2019, 16.10.2020, 23.7.2021, 19.10.2021, 31.10.2021, 7.8.2022, 26.10.2022, 27.2.2024, 29.2.2024, 18.4.2024, 4.7.2024, 5.8.2024, 8.8.2024, 21.8.2024, 22.8.2024, 8.9.2024

Helsingin Sanomat (hs.fi, haettu 9.12.2024)

11.7.1993, 25.1.2015, 5.2.2017, 6.8.2017, 31.3.2019, 28.4.2019, 6.2.2021, 31.10.2021, 6.2.2022, 7.8.2022, 13.8.2022, 13.8.2022, 26.10.2022, 30.7.2023, 5.10.23, 4.3.2024, 18.4.2024, 20.8.2024, 9.12.2024

Ilta-lehti (iltalehti.fi, haettu 15.2.2025)

8.12.2018 (päivämääränä 3 eri artikkelia), 30.12.2018, 18.3.2019, 17.11.2021, 14.2.2024, 19.4.2024, 8.9.2024

Ilta-Sanomat (is.fi, haettu 10.12.2024)

31.12.2018, 31.10.2021, 25.7.2022, 7.8.2022, 19.4.2024, 5.8.2024, 20.8.2024, 22.8.2024, 26.8.2024

Maaseudun tulevaisuus (maaseuduntulevaisuus.fi, haettu 10.12.2024)

31.10.2021, 5.8.2024, 22.9.2024

Sisuradio/Sveriges Radio Finska (sverigesradio.se, haettu 9.12.2024)

27.4.2015, 28.4.2015, 29.4.2015, 30.4.2015, 18.12.2018, 19.12.2018, 21.2.2019

Suomen Kuvalehti (suomenkuvalehti.fi, haettu 11.12.2024)

10.5.2019

Sydän-Hämeen Lehti (shl.fi, haettu 16.2.2025)

19.12.2018, 12.4.2019, 26.6.2019, 27.6.2019, 22.7.2019, 8.10.2019, 21.10.2021, 19.4.2024, 4.7.2024, 8.8.2024, 20.8.2024 (tällä päivämäärällä 2 eri artikkelia), 22.8.2024, 9.9.2024 (tällä päivämäärällä 2 eri artikkelia), 11.9.2024, 24.9.2024, 18.12.2024

Tamperelainen (tamperelainen.fi, haettu 10.12.2024)

25.6.2019, 7.7.2019, 22.7.2019, 22.7.2022, 26.10.2022

Turun Sanomat (ts.fi, 10.12.2024)

27.10.2007

Yle (yle.fi/uutiset, haettu pääosin 10.12.2024 ja kaksi uusinta artikkelia 30.12.2024)

25.3.2016, 22.7.2019 (tällä päivämäärällä 2 eri artikkelia), 21.10.2019, 18.10.2021, 31.10.2021, 4.8.2022, 7.8.2022, 5.10.2022, 11.10.2022, 25.10.2022, 29.2.2024, 18.4.2024, 20.4.2024, 25.6.2024, 5.8.2024, 7.8.2024, 20.8.2024, 22.8.2024, 26.8.2024, 23.9.2024, 3.11.2024, 26.11.2024, 11.12.2024, 27.12.2024, 21.6.2025.

Tekstissä tarkemmin viitatus uutisartikkelit

Aalto, Maija. 2019. Ruttoon kuolleiden helsinkiläisten ja satojen muiden suomalaisten jäänteitä säilytetään vintillä keskellä Helsinkiä. *Helsingin Sanomat*, julkaistu 31.3.2019, <https://www.hs.fi/pkseutu/art-2000006054151.html> [Haettu 9.12.2024].

Andersson, Joakim. 2021. KI tar bort namnet Retzius från campus. *Läkartidningen*, julkaistu 2.11.2021, <https://lakartidningen.se/aktuellt/nyheter/2021/11/ki-tar-bort-namnet-retzius-fran-campus/> [Haettu 3.7.2025].

Ellilä, Tiina & STT. 2024. 45 pälkäneläistä pääkalloa pääsi haudan lepoon ristinmuotoisissa arkuissa – paikalla oletettuja sukulaisia. *Aamulehti*, julkaistu 8.9.2024, <https://www.satakunnankansa.fi/kotimaa/art-2000010684077.html> [Haettu 15.2.2025].

Halonen, Eetu & STT. 2022. Suomen viimeiset hautausmaista kaivetut saamelaisvainajien jäänteet kätetään uudelleen maahan – ”Tämä on äärimmäisen tärkeää saamelaisyhteisölle”. *Aamulehti*, julkaistu 7.8.2022, <https://www.aamulehti.fi/kotimaa/art-2000008989524.html> [Haettu 15.2.2025].

Harju, Jukka. 2019. Pälkäneen pääkalloja kuljetettiin Ruotsiin rotututkimuksen nimissä vuonna 1873 – Karoliininen instituutti ei vielä suunnittele niiden palauttamista Suomeen. *Helsingin Sanomat*, julkaistu 28.4.2019, <https://www.hs.fi/suomi/art-2000006086670.html> [Haettu 9.12.2024].

Heikkinen, Mikko-Pekka. 2017. Suomalaiset ovat alempaa rotua, julistivat ruotsalaiset ja saksalaiset tiedemiehet 1900-luvun alussa – suomalaistutkija torjui väitettä kaivamalla esiin 49 pääkalloa. *Helsingin Sanomat*, julkaistu 6.8.2017, <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000005315729.html> [Haettu 9.12.2024].

Huovinen, Jorma. 2019a. Pälkäneen kirkkomaasta ryövättiin rotututkimukseen kymmeniä pääkalloja – Ruotsia vaaditaan palauttamaan kalloja takaisin Suomeen. *Aamulehti*, julkaistu 6.1.2019, <https://www.aamulehti.fi/pirkanmaa/art-2000007528514.html> [Haettu 15.2.2025].

Huovinen, Jorma. 2019b. Ryöstetyt suomalaiskallot saatetaan palauttaa Ruotsista kotimultiin – kalloja paljastivat rotututkijalle yllätyksen. *Aamulehti*, julkaistu 12.4.2019, <https://www.aamulehti.fi/pirkanmaa/art-2000007544204.html> [Haettu 15.2.2025].

Huovinen, Jorma. 2019c. Suomi luovuttaa Yhdysvalloille alkuperäiskansojen jäänteitä – palauttaako Ruotsi Pälkäneen ryövätyt pääkalloja? *Aamulehti*, julkaistu 3.10.2019, <https://www.aamulehti.fi/uutiset/art-2000007430325.html> [Haettu 15.2.2025].

Huovinen, Jorma. 2019d. Palautetaanko Pälkäneeltä ryövätyt pääkalloja takaisin Suomeen? Selvitystyö valmistuu vasta ensi vuoden puolella. *Aamulehti*, julkaistu 21.12.2019, <https://www.aamulehti.fi/pirkanmaa/art-2000007529323.html> [Haettu 15.2.2025].

Härmälä, Esa. 2025. Eläimen elämän lopettamiselle eri tilanteissa on vakiintunut termistö. *Helsingin Sanomat*, julkaistu 28.7.2025, <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000011390020.html> [Haettu 8.8.2025].

Jussila, Veera. 2019. Suuri kalloretki. *Suomen Kuvalehti*, julkaistu 10.5.2019, <https://suomenkuvalehti.fi/kotimaa/salaisessa-paikassa-tukholmassa-on-82-paakalloa/> [Haettu 11.12.2024].

Karvinen, Petri. 2024. Suomesta anastettuja pääkalloja halutaan haudata samaan paikkaan, josta ne vietiin – paikalla nyt metsää. *Yle*, julkaistu 27.12.2024, <https://yle.fi/a/74-20132670> [Haettu 30.12.2024].

Kelosaari, Artemis. 2023a. Mitäs me Barbaarit. *Tiede* 11/23: 46–53.

Kelosaari, Artemis. 2023b. Mitäs me Barbaarit. *Helsingin Sanomat*, julkaistu 30.7.2023, <https://www.hs.fi/tiede/art-2000009767934.html> [Haettu 9.12.2024].

Ketonen, Petra; Kujansuu, Valtteri & Sirén, Anna. 2022. 80 kalloa kaivettiin haudoista ja vietiin Ruotsiin rotututkimukseen – kirkkoherra on valmis hakemaan ne pois vaikka vanhalla kuplavalokkareillaan. *Yle*, julkaistu 5.10.2022, <https://yle.fi/a/74-20000660> [Haettu 10.12.2024].

Koponen, Jenni-Maarit. 2024. Rotututkijoiden Ruotsiin viemät pääkalloet pääsivät takaisin Rautalammilta – kirkkoherrasta tapahtuma oli erityinen. *Yle*, julkaistu 3.11.2024, <https://yle.fi/a/74-20121820> [Haettu 10.12.2024].

Kunnas, Risto. 2018a. Rotututkijat ryöstivät suomalaisten hautoja - Ruotsalaiset eivät suostu palauttamaan pääkalloja, vaikka omaiset niin vaativat: ”Olemme saaneet väheksyviä vastauksia”. *Ilta-lehti*, julkaistu 8.12.2018, <https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/70e03f58-99e3-4138-8bd5-c3268449d381> [Haettu 15.2.2025].

Kunnas, Risto. 2018b. Karoliininen instituutti ei luovu suomalaisten haudoista ryöstetyistä kalloista, vaikka muille maille palautuksia on tehty - ”Suomi ei kuulu tähän joukkoon”. *Ilta-lehti*, julkaistu 8.12.2018, <https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/fbcba162-41a2-408b-8382-5123de3b9fe5> [Haettu 15.2.2025].

Kunnas, Risto. 2019. Kiista Suomesta ryöstetyistä ihmiskalloista: Ministeriö ryhtyi selvittämään palautusta. *Ilta-lehti*, julkaistu 18.3.2019, <https://www.iltalehti.fi/kotimaa/a/4e5459f2-8a23-415a-9935-8214f3c8eed6> [Haettu 15.2.2025].

Kykkänen, Esko. 2024a. Minne muinaisesineet kuuluvat? *Aamulehti*, julkaistu 21.8.2024, <https://www.aamulehti.fi/kolumnit/art-2000010643886.html> [Haettu 15.2.2025].

Kykkänen, Esko. 2024b. Pälkäneen pääkalloista on tehty yllättäviä havaintoja – Joukossa voi olla myös historian merkkihenkilön jäänteet. *Aamulehti*, julkaistu 22.8.2024, <https://www.aamulehti.fi/pirkanmaa/art-2000010645596.html> [Haettu 15.2.2025].

Lindvall, Johanna & Miettunen, Hannu. 2007. Kallontutkijat kaivoivat vainajia hautausmailta aina 1930-luvulle. *Turun Sanomat*, julkaistu 27.10.2007, <https://www.ts.fi/uutiset/1074236648> [Haettu 15.2.2025].

Loula, Pihla. 2024. Koneen säätiö rahoittaa muun muassa pääkallotutkimusta ja raakkuelokuvaa. *Helsingin Sanomat*, julkaistu 9.12.2024, <https://www.hs.fi/suomi/art-2000010889028.html> [Haettu 9.12.2024].

Mustonen, Heli. 2024a. Muinais-DNA:n tutkiminen paljasti empaattisen kalansyöjän – arkeologi Ulla Moilanen hämmästytti Nuijantalon seminaariyleisön yksityiskohtaisilla tiedoilla menneisyyden pälkäneläisistä. *Sydän-Hämeen Lehti*, julkaistu 9.9.2024, <https://shl.fi/2024/09/09/muinais-dnan-tutkiminen-paljasti-empaattisen-kalansyöjan-arkeologi-ulla-moilanen-hammastytti-nuijantalon-seminariyleison-yksityiskohtaisilla-tiedoilla-menneisyyden-palkanelaisista/> [Haettu 16.2.2025].

Mustonen, Heli. 2024b. Arkeologi Juha Ruohonen moitti mediaa demonisoinnista – ”Pääkalloja ei ryöstetty eikä varastettu”. *Sydän-Hämeen Lehti*, julkaistu 9.9.2024, <https://shl.fi/2024/09/09/arkeologi-juha-ruohonen-moitti-mediaa-demonisoinnista-paakalloja-ei-ryostetty-eika-varastettu/> [Haettu 16.2.2025].

Nieminen, Tommi. 2015. Ruotsi oli rodunjalostuksen suurvalta 1920–30-luvuilla. *Helsingin Sanomat*, julkaistu 25.1.2015, <https://www.hs.fi/kulttuuri/kirja-arvostelu/art-2000002795140.html> [Haettu 9.12.2024].

Nummelin, Krista. 2019. Niinistö kutsui pälkäneläiskallojen ryöstöä haudan häpäisemiseksi – ”Otan asian syksyllä esille, kun tapaan Ruotsin pääministeri Stefan Löfvenin”. *Sydän-Hämeen Lehti*, julkaistu 27.6.2019, <https://shl.fi/2019/06/27/niinisto-kutsui-palkanelaiskallojen-ryostoa-haudan-hapaisemiseksi-otan-asian-syksylla-esille-kun-tapaan-ruotsin-paaministeri-stefan-lofvenin/> [Haettu 16.2.2025].

Nurila, Timo. 2024. Ruotsi palauttaa haudasta ryöstetyt pääkallot Suomelle. *Iltalehti*, julkaistu 19.4.2024, <https://www.iltalehti.fi/ulkomaat/a/b798b1c9-b0ee-4576-84ff-eead1330243f> [Haettu 15.2.2025].

Orajärvi, Satu. 2025. Susi ei raatele vaan tappaa saaliinsa syödäkseen. *Helsingin Sanomat*, julkaistu 31.7.2025, <https://www.hs.fi/mielipide/art-2000011397049.html> [Haettu 8.8.2025].

Peltola, Satu. 2024. Vuosien vääntö on ohi: Pälkäne saa pääkallot takaisin. *Aamulehti*, julkaistu 27.2.2024, <https://www.aamulehti.fi/pirkanmaa/art-2000010257810.html> [Haettu 15.2.2025].

Punkari, Pasi. 2022. Karoliininen instituutti suhtautuu myönteisesti Suomesta vietyjen pääkallojen palauttamiseen – palauttaminen Suomeen voisi olla mahdollista ensi vuoden aikana. *Yle*, julkaistu 25.10.2022, <https://yle.fi/a/74-20002406> [Haettu 10.12.2024].

Saarikoski, Saska. 2017. Monikulttuurisuus on pienen kansan isänmaallisuutta – yhdenmukainen Suomi oli tympeä. *Helsingin Sanomat*, julkaistu 5.2.2017, <https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000005075552.html> [Haettu 9.12.2024].

Saarikoski, Saska. 2025. Susi raatelee, metsästäjä kaataa. *Helsingin Sanomat*, julkaistu 27.7.2025, <https://www.hs.fi/paakirjoitukset/art-2000011386618.html> [Haettu 8.8.2025].

Salovaara, Maria. 2024. Ruotsalaisten viemien pääkallojen kohtalo selvisi viimein – palautetaan Suomeen 151 vuoden jälkeen. *Yle*, julkaistu 29.2.2024, <https://yle.fi/a/74-20076771> [Haettu 10.12.2024].

Sippola, Jussi. 2021. Rotuteorioiden suurmaa. *Helsingin Sanomat*, julkaistu 6.2.2021, <https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000007784431.html> [Haettu 9.12.2024].

STT [Eeva Nikkilä-Kiipula]. 2021. Ministeriössä valmistellaan harvinaista luovutuspyyntöä – lähes 150 vuotta sitten Ruotsiin viedyt pääkallo halutaan takaisin Suomeen. *Maaseudun Tulevaisuus*, julkaistu 31.10.2021, <https://www.maaseuduntulevaisuus.fi/uutiset/ba301975-629b-5f5c-9de7-36c0aa855f00> [Haettu 10.12.2024].

STT. 2025. Pielavedellä haudattiin Ruotsista palautettuja kalloja. *Yle*, julkaistu 21.6.2025, <https://yle.fi/a/74-20168894> [Haettu 8.8.2025].

Uusitalo, Aliisa & STT. 2024. Yli 150 vuotta vanhat pääkallo palasivat Suomeen – käytettiin kyseenalaisiin tarkoituksiin. *Ilta-Sanomat*, julkaistu 20.8.2024, <https://www.is.fi/kotimaa/art-2000010642793.html> [Haettu 10.12.2024].

Vuonokari, Kaisa. 2015a. Ruotsalaiset rotututkijat veivät kalloja haudoista Suomessa. *Sveriges Radio*, julkaistu 28.4.2015, <https://www.sverigesradio.se/artikel/ruotsalaiset-rotututkijat-ryostivat-kalloja-haudoista-suomessa> [Haettu 9.12.2024].

Vuonokari, Kaisa. 2015b. Tutkija: ”Haudoista kaivetut pääkallo näkyvästi esillä luentosalissani”. *Sveriges Radio*, julkaistu 29.4.2015, <https://www.sverigesradio.se/artikel/tutkija-haudoista-kaivetut-paakallot-nakyvasti-esilla-luentosalissani> [Haettu 9.12.2024].

Vuonokari, Kaisa. 2015c. Tutkija: Kalloilla tarkoitus todistaa suomalaisten ei-eurooppalaisuus. *Sveriges Radio*, julkaistu 30.4.2015, <https://www.sverigesradio.se/artikel/6154959> [Haettu 9.12.2024].

Vuonokari, Kaisa. 2018. Ruotsinsuomalainen aktivistiryhmä vaatii suomalaisia kalloja palautettavaksi Suomeen. *Sveriges Radio*, julkaistu 18.12.2018, <https://www.sverigesradio.se/artikel/ruotsinsuomalainen-aktivistiryhma-vaatii-suomalaisia-kalloja-palautettaviksi-suomeen> [Haettu 9.12.2024].

Kirjallisuus ja videolähteet

Ahonen, Sirkka. 2017. *Suomalaisuuden monet myytit: Kansallinen katse historian kirjoissa*. [Helsinki]: Gaudeamus.

Blåfield, Antti, toim. 2016. *Historian käyttö ja väärinkäyttö*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.

Grönholm, Pertti & Nyysönen, Heino. 2019. Historian käyttö ennen ja nyt: Faktana ja fiktiona. *Kosmopolis: rauhan-, konfliktin- ja maailmanpolitiikan tutkimuksen aikakauslehti* 49, 3: 7–27.

Hentilä, Seppo. 1998. Historian julkinen käyttö. *Tieteessä tapahtuu* 16: 5, <https://journal.fi/tt/article/view/58554>.

Isaksson, Pekka. 2001. *Kumma kuvajainen: Rasismi rotututkimuksessa, rotuteorioiden saamelaiset ja suomalainen fyysinen antropologia*. [Inari]: Puntsi.

Kalela, Jorma. 2012. *Making History: The Historian and Uses of the Past*. Basingstoke: Palgrave MacMillan.

Kemiläinen, Aira. 1993. *Suomalaiset, outo Pohjolan kansa. Rotuteoriat ja kansallinen identiteetti*. Helsinki: SHS [Suomen Historiallinen Seura].

Kemiläinen, Aira. 1998. *Finns in the Shadow of the 'Aryans': Race Theories and Racism*. Helsinki: Finnish Historical Society.

Kiuru, Pauli. 2019. Kirjallinen kysymys ryöstettyjen vainajien palauttamisesta Ruotsista kotiseurakuntiin. *Kirjallinen kysymys KK 22/2019 vp*. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kysymys/Sivut/KK_22+2019.aspx [Haettu 7.3.2025].

Koskinen, Yrjö. 1880. “Suomalaista Anthropologiaa.” *Kirjallinen Kuukauslehti* 7/1880: 156–163.

Manias, Chris. 2009. The Race Prussienne Controversy: Scientific Internationalism and the Nation. *Isis* 100, 4: 733–757, <https://www.jstor.org/stable/10.1086/652017?seq=1>.

Mylly, Juhani. 2002. *Kansallinen projekti: Historiankirjoitus ja politiikka autonomisessa Suomessa*. Turku: Kirja-Aurora.

Palo, Jukka. 2024. Pälkäneen pääkallo: rotu, Ruotsi ja Retzius. *Viikon juttu* (blogi), julkaistu 11.11.2024, <https://blogs.helsinki.fi/med-viikonjuttu/author/jpalo/> [Haettu 8.8.2025].

Pekkarinen, Juho. 2022. Suomalaisia pääkalloja – mutta entä muuta? *What the Hela?* -blogi, julkaistu 11.5.2022, <http://urn.fi/URN:NBN:fi:jyu-202205052557>.

Pekkarinen, Juho. 2023. *Intertwining Science and Politics: Foreign Scholars of Finland and Their Finnish Collaborators, ca. 1870–1920*. Jyväskylän yliopisto. Väitöskirja, <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-9767-0>.

Pekkarinen, Juho. 2024. Ruotsalaista rotutieteilijää kiinnosti pohjoisessa Keski-Suomessa pääkallojen sijasta viitasaarelaiset veneet ja pihtiputaalaiset pirtit. *Viitasaaren Seutu* 1.8.2024: 8–9.

Pellinen, Hanna-Maria. 2014. Rudolf Jack. Erään muinaiskalukerääjän muotokuva. *Suomen Museo* 2013 120: 32–47, <https://journal.fi/suomenmuseo/article/view/110144>.

Pälkäneen kunta. 2024. *Kotiinpaluu - Juhlaseminaari Pälkäneen Nuijantalolla 7.9.2024 13:00*. YouTube-video, julkaistu 7.9.2024, <https://www.youtube.com/watch?v=DiNJKVXiXC4> [Haettu 22.3.2025].

Pöttker, Horst 2011. A Reservoir of Understanding: Why Journalism Needs History as a Thematic Field. *Journalism Practice* 5, 5: 520–537, <https://doi.org/10.1080/17512786.2011.601898>.

de Quatrefages, A. [Armand]. 1871. *La Race Prussienne*. Paris: Librairie Hachette & C.

Rantala, Jukka & Ahonen, Sirkka. 2015. *Ajan merkit: Historian käyttö ja opetus*. Helsinki: Gaudeamus.

Retzius, Gustave. 1876. *Matériaux pour Servir a la Connaissance des Caractères Ethniques des Races Finnoises. Extrait des comptes rendus du congrès 'anthropologie et 'archéologie préhistoriques; session de Stockholm 1874*. Stockholm: Imprimerie Centrale.

Retzius, Gustaf. 1878. *Finska kranier jämte några natur- och litteraturstudier inom några andra områden av finsk antropologi*. Stockholm.

Ruohonen, Juha. 2021. Pääkallonpaikoilla, Retziuksen retken kaivauskohteet vuonna 1873. *Muinaistutkija* 4/2021: 16–37, <https://muinaistutkija.journal.fi/article/view/131624>.

Salmi, Hannu, Paju, Petri, Rantala, Heli, Nivala, Asko, Vesanto, Alekski & Ginter, Filip. 2020. The Reuse of Texts in Finnish Newspapers and Journals, 1771–1920: A Digital Humanities Perspective. *Historical Methods* 54, 1: 14–28, <https://doi.org/10.1080/01615440.2020.1803166>.

Silberstein-Loeb, Jonathan. 2012. Exclusivity and Cooperation in the Supply of News: The Example of the Associated Press, 1893–1945. *Journal of Policy History* 24, 3: 466–498, <https://doi.org/10.1017/S0898030612000140>.

Tamminen, Tapio. 2015. *Kansankodin pimeämpi puoli*. [Jyväskylä]: Atena.

Tigerstedt, Robert. 1878. Berättelse öfver en antropologisk resa i Tavastland, sommaren 1876. *Öfversigt af Finska vetenskaps-societetens förhandlingar* XIX (1876–1877): 33–43.

Topelius, Zacharias. 1876. *Lukukirja Alimmaisille Oppilaitoksille Suomessa: 2 Jakso, Maamme Kirja*. Suomentanut Joh. [Johan] Bäckwall. Helsinki: Hufvudstadsblad'in kirjapaino: Edlund.

Torsti, Pilvi. 2012. *Suomalaiset ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.

Wassholm, Johanna. 2008. Den förtryckta finska nationen i det svenska riket. *Ikaros: tidskrift om människan och vetenskapen* 2: 4–5.

Viiden jälkeen: Ruotsalaisen rotututkijan Suomesta viemät pääkallot palautetaan pian koti-Suomeen. 2023. Toimittaja Lauri Kottonen. *MTV* 8.11.2023. MTV Katsomo, <https://www.mtv.fi/video/1d08724b6c1efbf054f/jakso-609-ruotsalaisen-rotututkijan-suomesta-viemat-paakallot-palautetaan-pian-koti-suomeen> [Haettu 22.3.2025].

Virchow, Rudolf. 1874. Die physische Anthropologie der Finnen. *Zeitschrift Für Ethnologie*, 6: 185–189, <https://www.jstor.org/stable/23029312>.